अध्यायः २२ / Chapter 22

श्रीकृष्ण उवाच

या लक्ष्मणा पूर्वसर्गे खगेन्द्र
पुत्री ह्यभूद्वह्निवेदस्य वेत्तुः॥
सुलक्षणैः संयुतत्वाद्यतः सा
सुलक्ष्मणेति प्रथिता खगेंद्र॥१॥

Lord Kṛṣṇa said :—O lord of birds, in her previous birth Lakṣmaṇa was the daughter of a learned Brāhmaṇa Vahnideva. Since she possessed auspicious marks, she was called Sulakṣmaṇa.

यथा लक्ष्मीर्लक्षणैः सा सुपूर्णा
यथा हरिर्लक्षणैर्वै सुपूर्णः॥
यथा वायुर्लक्षणैः पूर्ण यथा गायत्री
लक्षणैः सा सुपूर्णा॥२॥
यथा रुद्राद्या लक्षणैर्वै प्रपूर्णा
रुद्रादिवल्लक्ष्मणा चैव पूर्णा॥
गुणेनैवं धर्मतः किंचिदेव
तथानुसांधानाद्व्रियते नाम चापि॥३॥

Like Lakṣmī, Hari, Vāyu, Gāyatrī, Rudra, Lakṣmaẕā was possessed of good qualities. She drew her name from three sources, viz., her traits, activities and devotion.

तस्मादाहुर्लक्ष्मणेत्येव सर्वे
तल्लक्षणं शृणु चादौ खगेंद्र॥
नारायणे पूर्णगुणे रमेशे
द्वात्रिंशत्संख्यानि सुलक्षणानि॥४॥

Nārāyaṇa, the lord of Lakṣmī is possessed of thirty two auspicious traits. O lord of birds, I tell them serially. The person who hears the same obtains a quick deliverance.

संत्येव पक्षींद्र वदाम्यनुक्रमान्ततः
श्रुत्वा मोक्षमाप्नोति नित्यम्॥
यः सप्तपादः षण्णवत्यंगुलोंग-
श्चतुर्हसतः पुरुषस्तीक्ष्णदंतः॥५॥
य एतत्सर्वं मिलितं चैकमेव
हरेर्विष्णोर्लक्षणं चाहुरार्याः॥
मुखं स्निग्धं वर्तुलं पुष्टिरूपं
द्वितीयं तल्लक्षणं चाहुरार्याः॥६॥
हनुर्यस्यानुन्नतं चास्ति वींद्र
तल्लक्षणं प्राहुरार्यास्तृतीयम्॥
यद्दन्ता वै तीक्ष्णसूक्ष्ममाश्च
संति तल्लक्षणं चाहुरार्याश्चतुर्थम्॥७॥
यस्यधरे रक्तिमा त्वस्ति वींद्र
तल्लक्षणं पंचमं चाहुरार्याः॥
यस्य हस्ता अतिरक्ताः खगेंद्र
तल्लक्षणं प्राहुरार्याश्च षष्ठम्॥८॥
यस्मिन्नखाः संति रक्ताः
सुशोभास्तल्लक्षणं सप्तमं चाहुरार्याः॥
यस्मिन्कपोले रक्तिमा त्वस्ति वींद्र
तल्लक्षणं ह्यष्टमं प्राहुरार्या॥९॥
शंखचक्रादिरेखा वर्तते
तन्नवमं प्राहुरार्याः ॥
यस्योदरं तंतुरूपं सुपुष्टं
वलित्रयैरंकितं सुंदरं च॥१०॥
तल्लक्षणं दशमं प्राहुरार्या
एकादशं निम्नाभिं तदाहुः॥
ऊरुद्वयं यस्य च मांसलं वै
तल्लक्षणं द्वादशं प्राहुरार्याः॥११॥
कटिर्हि दीर्घा पृथुलास्ति यस्य
त्रयोदशं लक्ष्म तदाहुरार्याः॥
यस्यास्ति मुष्को सुपरिष्ठितो वै
चतुर्दशं लक्ष्म तदाहुरार्याः॥१२॥
समुन्नतं शिश्नमथो हि लक्ष्म
यस्यास्ति तत् पंचदशं वदंति॥
सुताम्रकं पादतलं खगेंद्र
तल्लक्षणं षोडशं प्राहुरार्याः॥१३॥
निम्नौ च गुल्फौ सप्तदशं
तदाहुर्गी वारूपं प्राहुरष्टादशं च॥
एकोनविंशं त्वक्षिपद्मं सुरक्तं
प्राहुर्बाहुं जानं विंशं तथैव ॥१४॥
विस्तीर्णोरश्चैकविंशं तदाहुः
सिंहास्कंधं द्व्युत्तरं विंशमाहुः॥
त्रयोविंशं सूक्ष्ममास्य तदाहुं-
श्चतुर्विंशं सुप्रसन्ने च दृष्टी॥१५॥
ह्रस्वं लिंगं मार्दवं चापि वींद्र
तल्लक्षणं पंचविंशं वदंति॥

समौ च पादौ कटिजानु चोरू
षड्विंशमाहुश्च समे च जंघे॥१६॥
समानहस्तौ समकर्णौ मिलित्वा
द्वात्रिंशत्कं लक्षणं प्राहुरार्याः॥
द्वात्रिंशत्कं लक्षणं वै मुकुंदे
द्वात्रिशत्कं लक्षणं वै रमायाम्॥१७॥

The lord has seven feet, ninetysix fingers, four hands, sharp teeth. These four combined constitute the first trait. A loving, round and blooming face is the second trait. An un-elevated chin is the third. Sharp and small teeth the fourth. Red lips the fifth. Blood-red hands the sixth. Red and bright nails the seventh. Red cheeks the eighth. Marks of conch and disc the ninth. Thin but developed belly marked with three wrinkles the tenth. The deep navel the eleventh. The plump pair of thighs the twelfth. Long, extensive waist the thirteenth. Well set scrotum the fourteenth. Straight and elevated penis the fifteenth. The red soles the sixteenth. Depressed ankles the seventeenth. Lovely neck the eighteenth. Lotus eyes the nineteenth. Red arms and knees the twentieth. The wide breast the twentyfirst. Lionlike shoulders the twentysecond. Small mouth the twentythird. Extended eyes the twenty-fourth. Small and tender penis the twentyfifth. Even feet, even waist, even knee, even thighs the twentysixth. Even legs, even hands and even ears from twentyseven to thirty-second. Thus, the lord possesses thirtytwo traits. The same number of traits exist in his consort Lakṣmī.

द्वात्रिंशत्कं लक्षणं ब्रह्मणोपि
तद्भारत्याः प्रवदंत्येव सत्यम्॥
तथा च शंका सममेव चक्रिणेत्येवं
सदामा कुरु निर्णयं ब्रुवे॥१८॥

Brahma too has thirtytwo marks. So has Bhāratī. The same number of marks characterize Viṣṇu. I shall tell you my decisive (bought on this point.

एकस्य वै लक्षणस्यापि
विष्णोर्लक्ष्मीरंतं नैव सम्यक् प्रपदे॥
अतोनंतैर्लक्षणैः संयुतं च हरिं
चाहुर्लक्षणज्ञाः सदैव॥१९॥

My consort Lakṣmī is ignorant of the value of even my single mark. Those who know Hari say that Hari is possessed of many marks.

जानाति लक्ष्मीर्लक्षणं वायुरूपे
स्वापेक्षया ह्यतिरिक्तं खगेंद्र॥
स्वलक्षणापेक्षया भारती तु
शतैर्गुणैरधिका वेधसोपि॥२०॥

O lord of birds, Lakṣmī knows the additional marks as compared with her own in the Vāyu form of Viṣṇu. Bhāratī has one hundred additional marks in comparison with her own.

खगेंद्र तस्माल्लक्षणे साम्यचित्तं
विश्वादीनां सर्वदा मा कुरुष्व॥
अष्टाविंशति प्राहू रुद्रादिकानां
भ्रूनेत्रयोर्लक्षणेनैव हीनाः॥२१॥
अलक्षणं मन्यते यद्धि तस्य
दुर्लक्षणं नैव तच्चिंतनीयम्॥
अष्टाविंशतिं लक्षणं वै हरस्य
न भारतीयवच्चिंतनीयं खगेंद्र॥२२॥

O lord of birds, do not think, therefore, that such forms of the lord as Viśva have the same qualities as those of Viṣṇu. Gods, like Rudra, have twenty-eight marks as they have no marks of eyes and brows. But the absence of these marks should not be regarded as defect.

अतो हरः क्रोधरूपी सदैव
तयोरभावत्सत्यमुक्तं तथैतत्॥
अतो द्वयं नास्ति रुद्रे खगेंद्र
शिश्नोदरे किंचिदाधिक्यमस्ति॥२३॥

In the absence of marks of eyes and brows, iord Hari contains anger; his penis and belly are somewhat larger in proportion.

सप्ताधिकैर्विंशतिलक्षणैस्तु
समायुताः स्वस्त्रियोलक्ष्मणाद्याः॥
षड्विंशत्या लक्षणैश्चापि युक्ता
वारुण्याद्या पंचविंशैश्च चन्द्रः॥२४॥
अर्थश्चतुर्विंशतिभिश्चैव युक्तो
नासावायोर्द्वयधिका विंशतिश्च
लक्षणैश्चैकविंशत्या शची युक्ता न संशयः॥२५॥

प्रवाहा विंशकैर्युक्ता यम एकोनविंशकैः॥
पाश्यष्टादशभिर्युक्तो दशसप्ततयुतोऽनलः॥२६॥
वैवस्वतः षोडशभिर्मित्रः पंचदशैर्युतः॥
चतुर्विंशैस्तु धनपः पावकस्तु त्रयोदशैः॥२७॥

The ladies of the lord, Lakṣmaṇā, etc., have twenty seven marks. Vāruṇī, etc., have twentysix. Candramā contains twentyfive; Kubera twentyfour; the nose and breath twentytwo; Śacī the same number; Pravahas nineteen; Yama the same number; Varuṇa eighteen; the air seventeen; Vaivasvata sixteen; Mitra fifteen, Kubera twentyfour; Fire thirteen; Gaṅgā twelve; Budha eleven; gam ten; Puṣkara nine.

गंगा द्वादशभिर्युक्ता बुध एकादशैर्युतः॥
शनिस्तु दशसंख्याकैः पुष्करो नवभिर्युतः॥२८॥
अथ षोडशसाहस्रं भार्यास्तु मम वल्लभाः॥
अष्टभिश्चैव संयुक्ताः सप्तभिः पितरस्तथा॥२९॥
षड्भिश्च देवंधर्वाः पंचभिस्तदनंतराः॥
चतुर्भिः क्षितिपाः प्रोक्तास्त्रिभिरन्ये च संयुताः॥३०॥

I have sixteen thousand women who are my beloveds, possessed of eight marks. Pitts have seven marks; Devas and Gandharvas six, their successors five; Kings four and others three.

उदरे किंचिदाधिक्ये ह्रस्वे पादे कर्णयोः॥
शिखाधिक्यं विना विप्र भार्यायां च शिवस्य च॥३१॥

A slight arrangement of the belly, small feet, short ears, long tufts, except in a Brāhmaṇa lady and in the consort of Śiva, are regarded as great defects.

लक्ष्मणायां पंच दोषाः शिरोगुल्फादिकं विना॥
नाभ्याधिक्ये सहैवाष्टौ दोषाः संत्यतिवाहिके॥३२॥
जंघाक्ये सहैवाष्टौ दोषाः शच्याः सदा स्मृताः॥
एवमेव हि दोषाश्चाप्यूहनीयाः खगेश्वर॥३३॥

Lakṣmaṇa has five defects, except those of the head and the ankle. There are eight other defects in the body, such as the enlargement of the navel, legs, etc. These defects are present in Śacī, O lord of birds, such defects should be marked by the seeker.

दुर्लक्षणैः सदा वींद्र संश्रुतैस्तत्त्वविद्भवेत्॥
महोदरो लंबनाभिरीषामात्रोग्रदंष्ट्रकः॥३४॥
अंधकूपराभीराक्षो लंबकर्णौष्ठनासिकः॥
लंबगुल्फो वक्रपादः कुनखीश्यावदंतकः॥३५॥
दीर्घजंघो दीर्घशिश्नस्त्वेकांडश्चैकनासिकः॥
रक्तश्मश्रू रक्तरोमा वक्रास्य संप्रकीर्तितः॥३६॥
दग्धपर्वतसंकाशो रक्तपृष्ठः कलिः स्मृतः॥
अलोमांसोऽलोमशिरा रक्तगंडकपोलकः॥३७॥
ललाटे पांडुता नित्यं वामस्कन्धे करे खग॥
क्रूरदृष्टिर्दृष्टिपादस्तथा वै घर्घरस्वरः॥३८॥
अत्याशी चातिपानश्च स्तनौ शुष्कफलोपमौ॥
ऊरौ नवांजिकारोमः तथा पृष्ठे च मस्तके॥३९॥
ललाटे त्रीणि दीर्घे तु समे द्वौ संप्रकीर्तितौ॥
सर्पाकारस्तु यो मत्स्यस्तस्य शिश्ने प्रकीर्तितः॥४०॥
पादत्राणोपमो मत्स्यो रसनाग्रे प्रकीर्तितः॥
शिश्नाकारश्च यो मत्स्यो गुदे तस्य प्रशस्यते॥४१॥
वृश्चिकाकारमत्स्यस्तु पदोस्तस्य प्रशस्यते॥
श्वाकारश्चापि मत्स्यो वै मुखे तस्य प्रकीर्तितः॥४२॥
हस्ते तु बहुरेखाः स्युर्लोम नासापुटे स्मृतम्॥
अतिदीर्घं तु चांगुष्ठं कनिष्ठं चातिदीर्घकम्॥४३॥
दुर्लक्षणं त्वेवमादि कलावस्ति ह्यनेकशः॥
सुलक्षणान्यनेकानि मयि संति खगेश्वर॥४४॥

O lord of birds, one should know the following defects well known to the learned.

Enlarged belly, long navel, fierce prolonged teeth like a pole or a plough, eyes deep like the hidden well, long ears, lips and nose, long ankle, curved feet, bad navel, dark brown teeth, long legs, long penis, single scrotum, single nose, red beards, red hair, curved mouth, body scorched as a hill, red back- these are the bad signs in Kali. Shoulders and ears without hair, red cheeks, pale forehead, pale shoulders, pale hands, fierce look, fierce glance, indistinct sound, excessive eating and excessive drinking, breasts as dry fruits, hairy thighs, hairy back, hairy forehead with three long parallel lines, penis marked with the snake-like fish, tip of the tongue marked with the shoe-like fish, the anus marked with penis-like fish, feet. marked with scorpion-like fish, the mouth marked with a dog-like fish, hands marked with many lines, nose hairy, thumb and little finger overlong. Such like bad marks abound in the Kali age.

Several good marks are present in me, O lord of birds.

द्वात्रिंशल्लक्षणं विष्णोर्ब्रह्माद्यापेक्षयैव तत्।।
सहाभिप्राय गर्भेण ब्रह्मणोक्तं तव प्रभो।।४५।।

Thirtytwo marks of Viṣṇu, Brahmā has already explained with reference to himself.

ब्रह्मोक्तस्य मयोक्तस्य विरोधो नास्ति सत्तम।।
मयोक्तस्यैव स व्यासः कंबुग्रीवः प्रदर्श्यते।।४६।।

Those stated by me or by Brahma are not contradictory to each other. Whatever I had stated I repeat succinctly.

रक्ताधरं रक्त तालु चैकीकृत्य मयोदितम्।।
अतो विरोधो नास्त्येव तथा ज्ञानात्प्रतीयते।।४७।।

I have stated these by collecting the scattered material together. As it is evident, there is no contradiction in what I have stated at other places in the text.

सप्ताधिकैर्वशतिलक्षणैस्तु समायुता
याः स्त्रियो लक्ष्मणाद्याः।।४८।।

Lady Laksmand and others possess twenty-seven marks. In comparison to Bhāratī she is short of five marks in pudendum, ears, hands, breast and belly.

भगे नेत्रे च हसते च स्तने कुक्षौ तथैव च।।
भारत्यपेक्षया पंचभिर्न्यूना त्वस्ति लक्षणैः।।४९।।

O lord of birds, she has neither the additional marks of gods, nor the additional marks of Rudra. She is possessed of twentysix marks minus six marks of Varuṇa, plus additional marks in ears, belly, nose, hair, ankle and pudendum.

न रुद्रवन्न चान्यानि लक्षणानि खगेश्वर।।
षड्विंशत्या लक्षणैश्चापि युक्ता वारुण्याः
षड्लक्षणैश्चैव हीना।।५०।।
कर्णे कुक्षौ नासिकाकेशपाशे
गुल्फे भगे किंचिदाधिक्यमसित।।
इंद्रो युक्तः पंचविंशत्या खगेंद्र
सदा हीनो लक्षणैः सप्तसंख्यैः।।५१।।
हस्ते पादे उदरे कणेर्याश्च
शिश्ने गुल्फे त्वधरोष्ठेधिकं च।।
चतुर्विंशत्या लक्षणैश्चापि युक्तो
नास्तिक्यवायुस्तद्वदेवाष्टभिश्च।।५२।।
नाभ्यां गुल्फे हनुग्र्योश्च
स्कंधे द्विजे नेत्रे त्वधरोष्ठेधिकं च।।
त्रयोविंशत्या लक्षणैश्चापि युक्ता
शची तथा नवदोषैश्च युक्ता।।५३।।
भगे केशे ह्यधरोष्ठे च
कर्णे जंघे गंडे वक्षसि गुल्फयोश्च।।
तथोत्तरोष्ठे किंचिदाधिक्यमस्ति
एवं विजनीहि खगेंद्रसत्तम्।।५४।।

Indra possesses twenty-five marks, devoid of seven marks (of Varuṇa), with additional marks in hands, feet, belly, ears, penis, ankle and lips. Śacī contains twentythree marks and nine defects, with additional marks in pudendum, hair, lips, ears, legs, cheeks, breasts, ankles and lips.

द्वाविंशत्या लक्षणैः संयुतस्तु
दशभिर्दोषैः प्रवहो नाम वायुः।।
तथांगुष्ठे किंचिदाधिक्यमस्ति
विंशत्येकादशभिर्दोषतोर्कः।।५५।।
तद्विंशत्या लक्षणैः संयुतस्तु
तदा दोषैर्द्वादशाभिश्च युक्तः।।
एकोनविंशतया लक्षणैश्चापि
युक्तस्यायोदशभिस्तदभावैर्युत्तोग्निः।।५६।।

The wind pravaha contains twentytwo marks of merit and ten marks of defects. There are some additional marks on her thumb. The Sun contains twenty marks of merit and eleven defects. Fire contains nineteen marks of merit and thirteen defects.

अष्टादशभिर्लक्षणैः संयुतस्तु वैवस्वतस्तदभावैश्चतुर्दशभिः।।
मित्रस्तु सप्तदशभिर्लक्षणैः संयुतः खगः।।५७।।
सदोषैः पंचदशभिः संयुक्तो नात्र संशयः।।
तैश्च षोडशभिर्युक्तो धनपो नात्र संशयः।।५८।।
तदभावैः षोडशभिः संयुक्तः संप्रकीर्तितः।।
तैः पंचदशाभिश्चैव युक्तोग्रे ज्येष्ठपुत्रकः।।५९।।
तैः सप्तदशभिर्दोषैः संयुक्तो नात्र संशयः।।
तैश्चतुर्दशभिश्चैव गंगा संपरिकीर्तित।।६०।।
तथाष्टादशभिर्दोषैः संयुता नात्र संशयः।।
तैस्त्रयोदशभिश्चैव संयुतो बुध एव तु।।६१।।
दोषैरेकोनविंशतया संयुतो नात्र संशयः।।
शनिर्विंशतिदोषेण युतो द्वादशलक्षणैः।।६२।।

लक्षणैश्चैकादशभिः पुष्करः परिकीर्तितः॥
एकविंशतिसंख्याकैरसद्भावैः प्रकीर्तितः॥६३॥
दशभिर्लक्षणैर्युक्ताः पितरो ये चिराः खग॥
त्रयोविंशतिदोषैश्च संयुता नात्र संशयः॥६४॥
अष्टभिर्लक्षणैर्युक्ता देवगंधर्वसत्तमाः॥
दोषैश्चतुर्विंशतिभिः संयुक्ताः परिकीर्तिताः॥ ६५॥
सप्तलक्षणसयुंक्ता गंधर्वा मानुषात्मकाः॥
यैस्तु पंचविंशतिभिर्दोषैः संयुक्ताः प्रकीर्तिताः॥६६॥
षड्गुणैः क्षितिपा युक्ता षड्विंशत्या च दोषतः॥
तदन्ये पंचभिर्युक्ताश्चतुर्भिः केचिदेव च॥६७॥
त्रिभिः केच्चित्ततो हीना न संति खगसत्तम्॥
यस्मिन्नरे क्षितिपे वा खगेन्द्र आधिक्यं
यद्दृश्यते लक्षणस्य॥६८॥
न ते नरा ते वै क्षितीशाः सर्वे नैव
ह्युत्तमाः सर्वदेव॥
ये देवा ये च दैत्याश्च सर्वेप्येवं खगधिप॥ ६९॥
लक्षणालक्षणैश्चैव क्रमेणोक्ता न संशयः॥
लक्षणैः सप्तविंशत्याऽलक्षणैः संयुताः खग॥७०॥

Vaivasvata contains eighteen marks and fourteen defects; Mitra seventeen marks of merit and fifteen defects; Kubera sixteen marks of merit and sixteen defects. My eldest son contains fifteen marks and seventeen defects; Gaṅgā fourteen marks of the merit and eighteen defects; Budha (Mercury) thirteen marks and nineteen defects; Śani (Saturn) twenty marks and twenty defects; Puṣkara eleven marks and twenty one defects; Pitṛs ten marks and twentythree defects. Devas, Gandharvas eight marks and twentyfour defects; Gandharvas in human forms seven marks and twentyfive defects; Kings six marks and twentysix defects. Some others possess four or five marks and three defects. This is the lower limit for the number of marks, merits and defects.

If a common man of a royal person possesses some additional marks (and no defect) he is neither a man nor a god. Each and every person cannot be wholly whole or perfectly perfect. Devas and Daityas possess twenty seven marks of merits and twenty seven marks of defects. None but the supreme god has thirtytwo marks and no defects.

अतः सलक्षणा ज्ञेया द्वात्रिंशल्लक्षणैर्न हि॥
पितुर्गृहे वर्धमाना सदापि स्वकुटुंबं
श्रेष्ठयितुं खगेंद्र॥७१॥
उवाच सा पितरं
दीयमानमन्नादिकं त्रमित्रादिकेषु॥
सदापि ये त्वनुसंधानेन युक्ता
अंतर्गते तत्रतत्र स्थिते च॥७२॥

Thus, Sulakṣaṇā grew up in her father's house. Once when her father was distributing food among his friends and relatives, for the prosperity of the family she said to her father : O father, gifts should be made over to those who have realized the lord in their self. If they are made to an unworthy person who has not realized the Self, the food and the drink go waste.

अज्ञातत्वे चान्नपानादिकं च
दत्तं संतो व्यर्थमेवं वदंति॥
हरिं वक्ष्ये तत्रतत्र स्थितं च तं वै
शृणु त्वादरेणाद्य नित्यम्॥७३॥
बालो हरिर्बालरूपेण कृष्णः
क्षीरादिकं नवनीतं घृतं च॥
गृह्णाति नित्यं भूषणं वस्त्रजातमेवं
दद्यात्सर्वदा विष्णुतुष्ट्यै॥७४॥

Now, I shall tell you about lord Hari, where he stays, what he eats and what he drinks. Please hear attebtively. Hari in the form of child Kṛṣṇs drinks milk, eats butter, and wears fresh dress and ornaments. Gifts should be made, thus, for the pleasure of Viṣṇu.

मित्रर्हरिः केशवाख्यो मुकुंदो
भुंक्ते दत्तं त्वन्नप्रानादिकं च॥
पूर्वं दद्यात्सर्वदा वै गृहस्थो
धन्यो भवेदन्यथा व्यर्थमेव॥७५॥

Hari eats and drinks in the company of his friends. Therefore, a householder should gift sumptuous food and tasteful drink in favour of the lord and receive his blessing. Otherwise, all that food and drink go in vain.

गृह्णाति नित्यं माधवाख्यो
हरिश्चेत्येवं ज्ञात्वा देयमन्नादिकं च॥
एवं ज्ञात्वा दीयमानेन नित्यं
प्रीणाति विष्णुर्नान्यथा व्यर्थमेव॥७६॥